

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทย สมัยกรุงเทพฯ*, หจก. สำนักพิมพ์ตรีสิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2539, 744 หน้า

ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้เขียนคำนำให้หนังสือเล่มนี้ไว้ว่า

“...เป็นตำราประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมไทยสมัยใหม่ที่ตีพิมพ์ครอบคลุมประวัติศาสตร์ไทยช่วงสมัยกรุงเทพฯ ทั้งหมดกว่า 200 ปี เน้นหนักยุคร่วมสมัยตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน...(และ) ครอบคลุมเรื่องเศรษฐกิจการเมือง สังคม และวัฒนธรรมทั้งหมด แม้หนังสือเดินเรื่องโดยถือเอาเศรษฐกิจเป็นแกนกลาง และใช้มโนภาพเรื่องชนชั้นและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเป็นหลัก ผู้เขียนทั้งสองก็มีความรู้ยอดเยี่ยมกว้างขวาง เข้าใจความเกี่ยวพันของเรื่องต่างๆ อย่างเป็นระบบ...เมื่อเราอ่านหนังสือนี้ เราจึงได้ภาพของบุคคลและชนชั้นที่มีชีวิตชีวา เคลื่อนไหวชัดเจน...คนและชนชั้นเป็นผู้เล่น เป็นผู้ทำให้เกิดประวัติศาสตร์...ในทัศนะของข้าพเจ้า หนังสือของอาจารย์ผาสุกและคุณคริส เป็นตำราประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยสมัยกรุงเทพฯ ที่สมบูรณ์ที่สุด...”

จุดเด่นมากของหนังสือเล่มนี้คือ การใช้เศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักในการอธิบายการก่อร่างของประเทศไทยตั้งแต่ต้นจนเป็นรัฐชาติ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับบทบาทของสามัญชนในการสร้างประวัติศาสตร์ หนังสือชี้ให้เห็นถึงบทบาทชาวนาชาวจีนซึ่งเป็นผู้บุกเบิกที่ดินทำการเกษตร-

กรรมในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อราวสองศตวรรษที่แล้ว และการที่คนกลุ่มนี้เป็นตัวก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของดินแดนที่ต่อมาคือรัฐไทย การศึกษานี้สมจริงที่สุดในแง่ที่ว่า สามารถใช้หลักฐานและการวิเคราะห์ตีความที่ชี้ให้เห็นว่ามวลชนเป็นผู้กำหนดระบบและทำให้ระบบนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้อย่างไร หนึ่งก็คือ เป็นการศึกษาจากล่างขึ้นบน ซึ่งให้ภาพที่สมเหตุสมผลมากกว่าการศึกษาแบบบนสู่ล่าง หรือการสร้างประเทศของวีรบุรุษ/วีรสตรี

กรุงเทพฯ ซึ่งเดิมเป็นเมืองท่าเล็กๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เติบโตมาจากเศรษฐกิจชาวนาชาวจีนซึ่งเป็นผู้บุกเบิกกลางที่ป่าให้เป็นที่นา เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมาเป็นผู้ปลูกข้าวเลี้ยงชนชั้นผู้ปกครองและกองทัพ ในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 รายได้หลักของผู้ปกครองมาจากข้าวซึ่งเป็นสินค้าออกหลักของสยาม จำนวนชาวนาอิสระขยายตัวมากขึ้นในราวครึ่งศตวรรษหลังการเลิกทาสของรัชกาลที่ 5 ประชากรที่กลายเป็นแรงงานอิสระได้บุกเบิกที่ทำนาอีกกว่า 30 ล้านไร่ รายได้หลักของรัฐในเวลานั้นมาจากข้าว (โดยการตามไปเก็บภาษีชาวนาแทบทุกขุมเขา) และจากภาษีการค้าข้าวที่เก็บจากชาวจีนอพยพ ซึ่งเป็นผู้สร้างเรือขนำการค้าข้าว แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ผู้ปกครองกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยต้นมานั้น ให้การสนับสนุน

เศรษฐกิจข้าน้อยมาก ยิ่งกว่านั้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา พ่อค่านักธุรกิจในเมืองยังสามารถผลักดันให้รัฐบาลกำหนดนโยบายใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิตส่วนเกินของชาวนาชาวไร่เพื่อขายมากขึ้น

คนอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นรากฐานสำคัญของเศรษฐกิจสังคมไทยคือ ชาวจีนอพยพจำนวนมากซึ่งผู้ปกครองกรุงเทพฯ สมัยต้นซ่งจึงให้เข้ามาตั้งหลักแหล่งในสยามเพื่อลดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน คนเหล่านี้ต่อมาเป็นผู้บุกเบิกการค้าระหว่างเมืองและชนบท ลูกหลานของคนเหล่านี้ต่อมาได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเติบโตให้กรุงเทพฯ บางคนกลายเป็นเจ้าสัว-เป็นเจ้าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักของประเทศไทยเวลานี้

ชาวนาชาวไร่อิสระยังเป็นรากฐานของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชที่มีพระราชวงศ์เป็นศูนย์รวมของอำนาจใหม่ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ลักษณะนี้สืบเนื่องมาจากปัจจัยสำคัญคือ การที่พระมหากษัตริย์สามารถควบคุมการเก็บภาษีอากรได้ ทำให้สามารถตั้งรายได้จากการเกษตรบุกเบิกที่เพิ่มขึ้น การยกเลิกระบบการเกณฑ์แรงงานดั้งเดิม แต่เกณฑ์ชาวนาเป็นทหารประจำการที่สร้างขึ้นใหม่ และการสร้างระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยพระราชวงศ์ขึ้นใหม่ในเศรษฐกิจข้าน้อย ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมที่ประกอบกันขึ้นเป็นชาวนาชาวไร่อิสระ ถูกทำให้เป็นคนไทยภายใต้โครงการสร้างรัฐชาติที่มีชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวม

ในการเมืองไทยสมัยใหม่นั้น หนังสือชี้ให้เห็นว่าชาวนาชาวไร่และชนบทยังคงเป็นตัวแปรสำคัญในยุคสงครามเย็น ผู้นำทหารเข้าควบคุมหมู่บ้านตามลัทธิต่อต้านคอมมิวนิสต์ ข้าราชการ

ถูกส่งเข้าไปอบรมชาวบ้าน พร้อมๆ กับการเชื่อมโยงหมู่บ้านกับเมืองด้วยถนน วิทยุ และโทรทัศน์ หลังต้นทศวรรษ 2520 ชนบทและเมืองยังห้าหน้าแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกันด้วย การต่อต้านของชาวบ้านต่อโครงการต่างๆ ที่เอื้อประโยชน์ต่อชาวเมืองเป็นหลักนั้นทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในสภาวะที่ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง ในท่ามกลางการควบคุมและการเอาประโยชน์จากเมืองนั้น ฝ่ายชาวบ้านและชนบทค่อยๆ เสียความเป็นอิสระ การคมนาคมที่สะดวกทำให้ภาคเกษตรถูกรอบงำโดยระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ชาวนาชาวไร่ส่วนหนึ่งกลายเป็นชาวนาไร่ที่ที่ดิน อีกส่วนหนึ่งทำกินในบริเวณชายขอบป่า ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ทำกิน และอยู่ในสภาวะทำมาหากินโดยลำบาก

เมื่อเข้าสู่ระบอบการเมืองแบบเลือกตั้ง ชนบทซึ่งเป็นที่อาศัยของประชากร 3 ใน 4 ของทั้งประเทศกลายเป็นแหล่งแย่งชิงคะแนนเสียงของนักการเมือง ชาวชนบทถูกมองว่าเป็น“ตัวปัญหา”หรือ“อุปสรรค”ของระบอบประชาธิปไตย เพราะถูกซื้อเสียงได้ง่าย อีกทั้งเป็นตัวปัญหาขัดขวาง“การพัฒนา” เพราะมักประท้วง “โครงการพัฒนา” ของรัฐบาล เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้แล้วก็จะได้ภาพว่าชาวชนบทเป็นฝ่ายถูกเอาประโยชน์จากชาวเมืองมาตั้งแต่การก่อร่างของรัฐไทย โดยที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือให้มีชีวิตความเป็นอยู่และการศึกษาที่เหมาะสม เพราะฉะนั้น การขูดรีดชนบทของเมืองต่างหาก คือปัญหาของการเมืองไทย

จุฬาทพร เอื้อรักสกุล
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์